

Prof. dr hab. Iwona Chrzanowska
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Marleny Bialeckiej, pt.: *Percepcja i rozumienie mowy u osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Studium analityczno-krytyczne*, przygotowanej pod kierunkiem prof. dra hab. Jacka J. Bleszyńskiego w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Wprowadzenie

Tematyka przedłożonej do recenzji pracy wpisuje się w nurt badań nad mową osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębszym. Autorka koncentruje się na wybranych czynnikach odpowiedzialnych za rozumienie mowy wpisując się w swoistą lukę w obszarze badań naukowych związanych z komunikacją osób z niepełnosprawnością intelektualną głębszego stopnia, niewielkiej liczby publikacji dotyczących rozumienia mowy tej grupy osób.

Rozprawa posiada układ typowy dla prac o charakterze empirycznym. Jest on poprawny, czytelny i logiczny. Na część teoretyczną dysertacji składa się sześć rozdziałów (obejmujących 197 stron). Następnie jest część druga – metodologiczna i trzecia – empiryczna (z dwoma rozdziałami) oraz zakończenie z implikacjami praktycznymi (łącznie te części pracy obejmują 168 stron). Całość została zawarta jest na 403 stronach standardowego maszynopisu.

Teoretyczne podstawy badań

W pierwszym rozdziale teoretycznym Autorka prezentuje w sposób szczegółowy prawidłowości związane z procesem kształtowania się mowy, jego periodyzacją. Dokonana wyczerpująca kwerenda literatury polskiej i zagranicznej, wyczerpujący opis prawidłowości

rozwojowych w obszarze kształtowania się mowy sprawiają, że rozdział ten stanowi dobre tło dla projektu badawczego podjętego przez Autorkę. W kolejnych rozdziałach części teoretycznej (drugim, trzecim i czwartym) skoncentrowano się na opisie znaczenia zaburzeń słuchu dla kształtowania się mowy, centralnych zaburzeń przetwarzania słuchowego i ich znaczenia dla rozumienia mowy. Następnie na związkach między dominacją półkulową a mową i na podłożu neurologicznym mowy. Następstwo treści rozdziałów jest logiczne i uporządkowane. Rozdziały od pierwszego do piątego obejmują łącznie 164 strony maszynopisu.

Rozdział szósty koncentruje się na zagadnieniu niepełnosprawności intelektualnej głębszego stopnia. Natomiast kwestie dotyczące mowy oraz diagnozy logopedycznej i neurologopedycznej osób z niepełnosprawnością intelektualną pojawiają się na ostatnich 20 stronach części teoretycznej. Można dyskutować czy nie byłoby korzystniejsze rozpoczęcie części teoretycznej od rozdziału koncentrującego się na niepełnosprawności intelektualnej w stopniu głębszym. Wydaje się, że wyjście od problematyki niepełnosprawności intelektualnej a następnie opis koncentrujący się na rozwoju i uwarunkowaniach rozwoju mowy i nabywania kompetencji komunikacyjnych dałby możliwość odnoszenia się, np. w kontekście etapów rozwoju mowy do znaczenia niepełnosprawności intelektualnej głębszego stopnia dla nabywania zdolności porozumiewania się tych osób. Co prawda Autorka wskazuje we wstępie, na niedobór badań naukowych dotyczących tej kwestii, niemniej spośród istniejących, które Autorka przywołuje możliwe było choćby częściowe odniesienie zagadnienia niepełnosprawności intelektualnej do kolejno omawianych treści związanych z problematyką kształtowania się mowy.

Przyjęty przez Autorkę układ treści, rozłącznego prezentowania każdego z zagadnień: mowa, jej kształtowanie się i wybrane uwarunkowania oraz niepełnosprawność intelektualna sprawia, że zagadnienia te wydają się być niejako obok siebie a nie łączyć się ze sobą, jak sugeruje to temat dysertacji. W pierwszych pięciu rozdziałach brakuje mi zatem odniesienia omawianej problematyki do zagadnienia niepełnosprawności intelektualnej. Podkreślić jednak należy, że w rozdziale szóstym (dotyczącym niepełnosprawności intelektualnej), Autorka dokonuje przeglądu badań nad rozwojem mowy i kompetencji w posługiwaniu się mową osób z niepełnosprawnością intelektualną. Korzysta w tym przypadku głównie z literatury polskojęzycznej, w nielicznych przypadkach z opracowań międzynarodowych (częściej pośrednio).

W części teoretycznej nie wyodrębniono podrozdziałów wskazujących na teorie naukowe, z którymi w omawianiu zagadnienia Autorka się identyfikuje. Jednak z treści pracy

wynika, że takim podejściem teoretycznym wydaje się być teoria układów funkcjonalnych A. Łurii w mniejszym natomiast stopniu teoria generatywno-transformacyjna N. Chomskiego (odniesienie w jednym miejscu), którą wskazuje Autorka, jako teoretyczne tło rozważań we wstępie do dysertacji.

Mimo sformułowanych uwag, pozytywnie oceniam część teoretyczną pracy, znajomość literatury tematu, szczególnie w odniesieniu do zagadnienia mowy, periodyzacji jej rozwoju czy uwarunkowań. Sformułowane uwagi mają charakter polemiczny i nie mają wpływu na ostateczną, pozytywną ocenę całości tej części dysertacji.

Koncepcja badań własnych

Koncepcja badań własnych została zaprezentowana w rozdziale siódmym. Na wstępie recenzji tej części pracy warto wskazać, w kontekście walorów pracy, na podjęcie się przez Autorkę badań, które wypełniają lukę w obszarze zagadnienia związaną z rozumieniem mowy przez osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Zgadzam się z Autorką pracy, że w badaniach dotyczących zagadnienia - mowa a niepełnosprawność intelektualna - rzeczywiście badacze częściej poświęcali uwagę mówieniu niż rozumieniu mowy, a w przypadku grupy badanych osobom z lekką niepełnosprawnością intelektualną. Stąd podjęcie badań odnoszących się do kwestii rozumienia mowy przez osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną uznaję za celnie wybrany temat, który ma potencjał wprowadzenia nie tylko nowej wiedzy w obszar dyscypliny/dyscyplin naukowych, ale również praktyczny, w wymiarze edukacyjnym. Wskazujący na konieczne zakresy wsparcia edukacyjnego dziecka/ucznia.

W części metodologicznej pracy znajduje się dobrze określony cel główny i cztery cele szczegółowe. Odnoszą się one do wyodrębnionych czynników objętych badaniem: słuch, ryzyko występowania zaburzeń przetwarzania słuchowego, słuch fonematyczny, krótkotrwała pamięć słuchowa osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną.

Nie znajduję w treści pracy problemu głównego. Są natomiast pytania problemowe, szczegółowe (pięć problemów, jeden z kolejnym uszczegółowieniem). Zdefiniowane problemy szczegółowe są zbieżne z tytułem pracy i wypełniają jej zakres. Autorka pracy formułuje w odniesieniu do pytań problemowych hipotezy. Jest ich ponad dwadzieścia. Żadnej z hipotez Autorka jednak nie uzasadnia, nie wskazuje na podstawę jej/ich postawienia czy to w teoriach naukowych, czy w wynikach badań dotąd realizowanych. Brak uzasadnień

dla sformułowanych hipotez sprawia wrażenie arbitralności badacza i zmniejsza stopień transparentności projektu.

Autorka nie wskazuje wprost na wybrany paradygmat badań. W podrozdziale 7.4.1. *Metody badawcze* opisuje jednak jedynie trzy metody: eksperyment, metodę sondażową i test. Na s. 213 Doktorantka informuje, że w badaniach posłużyła się quasi eksperymentem, badaniem testowym i sondażowym. Nie opisano jednak w sposób bardziej szczegółowy na czym miało polegać badanie z wykorzystaniem quasi eksperymentu.

Dobrze opisano narzędzia badawcze wykorzystane w realizacji badań.

W charakterystyce uczestników badania zabrakło informacji dotyczących wyboru terenu badań (Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy nr 1 w Gnieźnie). Dlaczego wybrano właśnie ten Ośrodek, czy go wybrano czy może wylosowano, a jeśli tak to z jakiej próby i zgodnie z jakim/jakimi kryteriami.

Badania objęły wszystkich uczniów z Ośrodka (obecnych w czasie, jak się należy domyślać rozpoczęcia badań, ich czas to 1.09.2020 – 25.06.2021). Próbkę badanych stanowi 52 uczniów ze wskazanego Ośrodka. Próbka ta jest mocno heterogeniczna z wyraźną przewagą uczniów z niepełnosprawnością umiarkowanego stopnia (ponad 63%), następnie z znacznego (ok. 23%) i głębokiego (ok. 13%). O tym, że owa dysproporcja może stanowić problem, pisze sama Autorka w części empirycznej. Stąd pojawia się pytanie, co stało na przeszkodzie do realizacji badania w większej próbie, w tym zrównoważonej w kontekście kluczowej zmiennej – stopień niepełnosprawności intelektualnej? W pytaniach badawczych i w hipotezach pojawia się często odniesienie do osób w normie intelektualnej (np. H.1.1., H.1.2., P.2., H.2.1.1., H.2.1.2. itd.) nie ma jednak w opisie grupy badanych (8.1.1.) żadnych informacji na ten temat. W podrozdziale 9.3. *Znaczenie przeprowadzonego badania* Autorka odnosi swoje wyniki badań w grupie osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną do wyników badań innych autorów realizujących badania w grupie osób z normą intelektualną. Zabrakło zatem wyraźnego wskazania, np. poprzez uzasadnienie hipotez, że taki sposób porównania wyników badań własnych z wynikami badań innych autorów w grupie osób w normie intelektualnej przyjęto dla rozliczenia hipotez.

Większość ze sformułowanych w tym fragmencie recenzji uwag dotyczy niedoskonałości opisu. Inne są, w moim przekonaniu, podstawą dla refleksji w kontekście kolejnych projektów badawczych Autorki. Każdy autor projektu badawczego ma prawo dokonywać dowolnych wyborów czy to w doborze próby, czy też terenu badań. Konieczne jest jednak ich dokładne przedstawienie i uzasadnienia dla sprostania zasadnie transparentności projektów badawczych. Sugeruję uzupełnienie tych informacji, w

ewentualnych planach publikacyjnych części pracy (zwłaszcza wyników badań), gdyż jej tematyka jest ważna nie tylko dla innych autorów badań w ramach zagadnienia, ale i praktyki edukacyjnej.

Nie zmienia to końcowej pozytywnej oceny części metodologicznej. Projekt wydaje się spójny logicznie, zasadny w kontekście stanu wiedzy w ramach dyscypliny w tym zakresie. Jest to również projekt rozbudowany, obejmujący pomiarem szereg zmiennych związanych z uwarunkowaniami kształtowania się mowy i jej rozumienia w przypadku osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną.

Wyniki badań

W części empirycznej pracy Autorka przedstawia szereg interesujących danych z wyników badań własnych pozwalających rozpoznać znaczenie uwarunkowań kształtowania się mowy i jej rozumienia w badanej grupie uczniów. Ciekawe i ważne są wyniki dotyczące ryzyka centralnych zaburzeń przetwarzania słuchowego u osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. I mimo, że często potwierdzają one dane istniejące już w obszarze dyscypliny, to poprzez zastosowane narzędzie dają możliwość diagnozowania indywidualnych uwarunkowań, możliwości i potrzeb osób z niepełnosprawnością intelektualną, które mogą stanowić obiektywną podstawę uruchamiania dobrze ukierunkowanego wsparcia w obszarze dostosowania, np. warunków pracy ucznia dla skutecznego i prorozwojowego nie tylko komunikowania się, ale i realizacji zadań szkolnych. Również inne z uzyskanych wyników przez mgr Marlenę Białecką mają znaczenie i co ważne uzasadnienie w sformułowanych przez Autorkę pracy postulatach z wyników badań. Niskie kompetencje ujawnione u badanych w zakresie słuchowej pamięci krótkotrwałej czy deficyty w zakresie słuchu fonematycznego może nie są zaskakujące, ale jednocześnie zwracają uwagę na konieczne obszary wsparcia terapeutycznego uczniów z niepełnosprawnością intelektualną głębszego stopnia.

Prawidłowa jest prezentacja wyników badań, choć niepotrzebnie ją rozbudowano poprzez przedstawianie danych zarówno w tabelach, jak i na wykresach, wystarczyłby jeden ze sposobów szczególnie w podrozdziale 8.2.

W rozdziale empirycznym wskazano na statystyki opisowe, są one trafnie dobrane i stanowią dobrą podstawę wnioskowania z wyników badań. Nieco słabszą stroną analizy wyników badań własnych jest interpretacja uzyskanych danych. Cały podrozdział 8.2. jest jedynie prezentacją i opisem uzyskanych rezultatów bez odautorskiej i bieżącej oceny tego, co

w wynikach badań własnych Autorkę zaskoczyło, co zaniepokoiło, co z kolei jest potwierdzeniem znanej już wiedzy w ramach dyscypliny. Taki układ treści, z bieżącą interpretacją uzyskanych wyników, dawałby lepszą orientację czytelnikowi, zwłaszcza w przypadku tak obszernej rozprawy, z jaką mamy tu do czynienia.

Znacznie lepszy pod tym względem jest podrozdział 8.3. Pogłębiona dyskusja wyników badań własnych pojawia się jednak dopiero w rozdziale 9. Rozdział ten przynosi oczekiwane usytuowanie wyników badań własnych w wiedzy z obszaru dyscypliny w ramach zagadnienia. Mgr Marlena Białecka wykazuje się dobrą znajomością literatury zagadnienia, badań dotąd prowadzonych w zakresie interesujących ją problemów.

Podsumowanie - ocena rozprawy doktorskiej

Tematykę rozprawy postrzegam jako wartościową poznawczo. Pozytywnie oceniam teoretyczne podstawy badań zaprezentowane w pierwszej części rozprawy. Mgr Marlena Białecka wykazała się dobrą znajomością literatury widoczną w dyskusjach wyników badań własnych w odniesieniu do cząstkowych wyników badań. Pojęty temat badań dobrze wpisuje się w problematykę kształtowania się mowy i jej rozumienia w grupie osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Ma on potencjał tak w wymiarze naukowym - dalszych badań nad zagadnieniem, jak i praktycznym - rozpoznawania obszarów wsparcia uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębszym.

Mgr Marlena Białecka jest badaczką posiadającą „wyczucie” badawcze. Z pewnością nie boi się wyzwań i angażowania się w trudne i pracochłonne projekty badawcze. Wyraźnie widoczne jest, że na pierwszym miejscu stoi tu ciekawość badawcza, idzie za tym zanurzenie się w obszar tematu i solidna kwerenda literatury oraz dobre kompetencje analizy danych ilościowych.

Nie ma jednak projektów idealnych, badacz uczy się z każdego zrealizowanego projektu. Sformułowane uwagi mają, w założeniu recenzenta, służyć doskonaleniu warsztatu badawczego i kompetencji Badaczki w tym zakresie.

Nie mam wątpliwości, że mgr Marlena Białecka w swojej karierze naukowej zrealizuje jeszcze wiele ciekawych i wartościowych badań.

Konkluzja końcowa

Biorąc pod uwagę poczynione uwagi stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Marleny Białeckiej pt. *Percepcja i rozumienie mowy u osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Studium analityczno-krytyczne* spełnia wymagania stawiane w obowiązujących przepisach rozprawom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie Jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

